

Pròleg

Gentil Puig, Sísif feliç

“El món és com és. No el canviaràs pas. Deixa la política tranquil·la. No t’hi fiquis. No t’emboliquis.”

Quantes vegades hem sentit aquestes expressions de la falsa saviesa?

Però encara que deixem tranquil·la la política, aquesta no ens deixa tranquils a nosaltres. Ningú no resta exempt dels seus efectes.

Aleshores? Aleshores és millor fer política, en el sentit més extensa de la paraula, és a dir, d’implicació activa en els afers comuns, que no pas rebre’n passivament les conseqüències.

És millor ésser subjecte actiu que no receptacle sofert. A mi em sembla que el fil conductor que travessa de la primera a la darrera pàgina aquest llibre de Gentil Puig és justament aquest. Com el seu subtítol (Vicissituds d’un fill d’exiliat republicà) assenyala, és el relat d’una vida marcada des de l’inici per les conseqüències i per la passió de la política.

A partir del pas del Portús d’un infant, el febrer del 1939, amb la retirada republicana, hi ha en aquestes pàgines el testimoni de tota una trajectòria vital en la qual s’entrecreuen el país desitjat —la Catalunya abandonada— i el país de la infància i de la formació de l’home —la França del fill d’exiliat republicà; i en la qual s’entrecreuen també, en una mateixa passió, l’activitat professional i la política: “Política és pedagogia”, “Pedagogia és política”.

Tomasi di Lampedusa, l’autor del Gatopardo, afirmava que escriure les memòries hauria de ser obligatori per a tots els ciutadans, i que calia fer una llei en aquest sentit. “Hauria de ser un deure imposat per l’Estat”, deia Lampedusa, perquè “el material acumulat després de tres o quatre generacions tindria un valor inestimable”. Una llei d’aquesta mena seria molt impopular i mai no gosaria proposar-la. Però seria útil a Catalunya, un país de memorialisme escadusser, quasi inexistent des de les quatre cròniques fins fa ben poc temps.

Gentil Puig ha obeït l’esperit d’aquesta llei, i ens ofereix un relat de la seva trajectòria vital, amb un estil marcat per l’honestetat i la precisió del record. Ha confegit així un material interessant i útil. La memòria,

ho sabem, és subjectiva i selectiva. Tendeix, ni que sigui per un efecte involuntari de la nostàlgia, a l'embelliment. Però la història que fan i refan continuament els historiadors, a partir de dades, documents i anàlisis, necessita dels testimonis personals que queden escrits en llibres com el de Gentil Puig.

Si aquests testimoniatsges no resten escrits, la manipulació del passat es fa més fàcil.

Ho és cada vegada més. Va ser lúcid Walter Benjamin quan, a mitjan anys 1930, assenyalava que sota l'imperi de la civilització del mercat els homes podien acabar "liquidant completament la seva memòria". El perill és doble: l'oblit, sempre tremendament empobridor; però també l'oblit donant pas a la no-veritat, al falsejament del passat.

La història és un terreny de lluita perquè allò que s'hi juga no són únicament les interpretacions del passat sinó els lligams i les solidaritats del present; i, en conseqüència, les possibilitats del futur. Orwell, al seu llibre 1984, ho expressà bé: "Qui controla el passat controla el futur; qui controla el present controla el passat."

Veiem avui que es reviscolen els intents de deformar la memòria de la guerra civil, de la dictadura, de la transició del franquisme a la democràcia. Hi ha qui vol fer passar bou per bèstia grossa mitjançant tergiversacions i deformacions interessades. Quan vaig llegir al diari que Esperanza Aguirre havia qualificat "d'aquelarre de carcamales resentidos" una reunió de familiars d'afusellats per Franco i d'expresos de la dictadura en suport al jutge Garzón, acusat de prevaricació i desposseït de la seva funció per investigar els crims del franquisme durant i després de la guerra civil, vaig pensar en el risc de progressiva aparició de valors neofranquistes desacomplexats, a cavall de l'actual crisi global i dels seus efectes sobre la democràcia: l'expansió de l'antipolítica i els populismes. L'objectiu és aconseguir que, en una atmosfera de desesperança i de cinisme difusos, arribi a imposar-se l'equiparació entre llibertat i dictadura, entre franquisme i democràcia.

Aquest revisionisme no és un fenomen aïllat. A Europa es produeix pràcticament arreu; ha estat notori, per exemple, en l'etapa berlusconiana d'Itàlia, on, com observà Claudio Magris, la resistència al feixisme ha estat contestada "no tant pels adversaris d'ahir, com pels nous antipatriotes d'avui, parvenus de l'actual regressió". "És trist haver de defensar de nou la Resistència", afegia Magris.

No és per despit que no volem callar. És perquè no tenim el passat garantit. "Si l'enemic triomfa", digué Walter Benjamin, "ni tan sols els morts estaran segurs".

Estic ben segur que un dels motius que han impulsat Gentil Puig a escriure en aquest llibre la seva "part de veritat" ha estat, justament, aquesta dèria.

Un altre motiu és la reivindicació de l'activisme, de la intervenció pública. Intervenir en els afers col·lectius significa, pels qui pertanyen als

sectors dominats, fer-ho a contracorrent, contra la llei dels més forts. Hi ha una mena de llei de la gravetat en la història —i evidentment també en totes les societats actuals— que sempre juga a favor dels poderosos. Només a costa d'esforç es poden aconseguir resultats positius contra aquesta llei de la gravetat.

Aquesta ambició humana, que la mitologia grega encarnà en les figures d'Ícar i de Sísif, no s'ha d'abandonar mai. Ni tan sols el destí d'aquests dos herois (l'un ofegat al mar per haver volgut volar massa a prop del sol; l'altre condemnat pels déus a empènyer una enorme pedra muntanya amunt, una i altra vegada, perquè abans d'arribar al cim aquesta sempre torna a rodolar avall), no ens ha de dissuadir de la revolta contra la llei de la gravetat dels poderosos.

Il faut imaginer Sisyphe heureux, deia Camus. He conegut molts sí-sifs feliços. Això m'ha permès constatar que mantenir la convicció que cal combatre, que cal canviar el món, no és caure en la ingenuïtat dels icarians del segle XIX, sinó simplement ésser fidels a la condició humana.

Crec que aquesta és també la convicció bàsica de Gentil Puig, el motor que ha funcionat rere la vida que ens conta en aquest llibre.

Raimon Obiols
Brussel·les, juliol de 2012

I

Tolosa de Llenguadoc (1940-1958)

LA SEGONA GUERRA MUNDIAL VISTA PER UN INFANT

El meu pas pel Pertús, un dia de febrer de 1939

Marxar del meu poble, Rocafort, i de Manresa, carreteres enllà, viatjar no sé pas com, cap al nord, passant potser per Granollers, Girona i segur Figueres. Passar la frontera amb els pares i una multitud pel Pertús, un dia de sol fred i lluminós, la fatídica ratlla, un dia d'inici del mes de febrer de 1939, i no recordar res... És tan estrany, ni tampoc no recordar la separació brutal del pare, sens dubte enquadrat pels gendarmes, endut, amb un grup d'homes prèviament desarmats, cap al camp de refugiats d'Argelers, deien proper del Pertús. I nosaltres, els infants i les dones, triats, separats i enviats cap als anomenats refuges, cap al nord de França. Qui ens va separar, on, quan i com? Segur que ens van fer pujar en camions militars i vagons de bestiar, en un tren especial, potser a Argelers, potser a Perpinyà? Res, no recordo res... En tot cas, a nosaltres, segur que ens van transportar cap al nord-est de França amb un tren fins a Épinal (Préfecture des Vosges, prop de Nancy a la Lorena i a uns 350 quilòmetres a l'est de París), i continuaré durant anys sense recordar res... Una amnèsia total i enorme. Com un forat temporal imens i negre en la meva memòria infantil.

És ben estrany, perquè, per contra, sí que recordo alguns flaixos de la meva memòria, als dos o tres anys, a la casa pairal de Rocafort (a la comarca del Bages, prop de Manresa). Però, com és possible que un any i mig o dos anys més tard, no recordi res, absolutament res. Com si l'amnèsia anés lligada al drama que veia un infant de la retirada sobre les carreteres estranyes de l'exili —tots n'hem vist fotos i filmacions d'aquell cafarnaüm inhumà amb ferits i morts a les voreres— i a més a més, per a mi, amb el drama afegit de les separacions. Separació i arrencament de tot, de la família, del pare, dels avis, de la casa, del poble, del paisatge. Separació, arrencament i trencament. Un trauma sense paraules per a un infant de cinc anys.

Pot ser totes aquelles dramàtiques separacions dels éssers coneguts i estimats i aquelles sensacions estranyes, excepcionals i traumàtiques, un infant de cinc anys com jo, no les podia o no les volia, ni entendre ni

recordar de cap manera, i per aquest mateix motiu, s'esborraven automàticament de la memòria. Com diuen els psicoanalistes... la màquina d'esborrar interna sap ben bé el que fa. Però per a mi el trauma de febrer de 1939 estava com ofegat i esborrat, encara que em perseguirà confusament durant tota la vida, sense que jo en sàpiga dibuixar els contorns precisos i, sens dubte, tindria conseqüències imprevisibles, gairebé invisibles, durant tota la meua vida d'infant, d'adolescent i d'adult. Un trauma confús que he ofegat, i que potser ha ofegat alguna cosa indiscernible en mi, a la qual no sé posar cap nom. Segur que no sóc pas l'únic. Però tampoc em pot consolar.

Gener de 1939, també el poeta Antonio Machado, malalt i cansat, amb la seva mare de vuitanta-dos anys, passava el 27 de gener per l'estació de trens de Cerbère, i arribaven a l'hotel Quintana de Cotlliure, on moriria gairebé un mes després, el 22 de febrer de 1939 (i la seva mare Ana, tres dies després, de doble pena). El poeta de Campos de Castilla, Machado, moriria d'aquella mateixa mort, trista i insòlita com, trenta-quatre anys més tard, el 23 de setembre de 1973, ho faria el gran poeta xilè, Pablo Neruda, a causa del cop d'estat de Pinochet, l'11 de setembre de 1973. Morir d'una tristesa profunda, morir d'una pena oceànica, sense nom.

Febrer de 1939, ara, setenta anys després del pas de la ratlla, al Pertús i tots els altres passos fronterers de l'Alt Empordà, de la Garrotxa i del Ripollès, ara se sap que fou també quan, i per on, van passar els presidents de la República. Enmig de la gernació dels anònims desfets com fantasmes i desmoralitzats, van passar pel coll de Lli, de la Vajol en direcció a les Illes, costat francès, els cinc presidents republicans: el president de la República Espanyola, Manuel Azaña, el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, el president del Govern del País Basc, José Aguirre, el President del Govern espanyol, Juan Negrín i el president del Parlament espanyol, Diego Martínez Barrio. Els cinc presidents farien nit en l'únic hotel de les Illes, i encara avui hi ha una placa commemorativa mig esborrada que ho recorda, ella també molt difícilment.

Morts, desfets, desgràcies, desarrelaments, guerres arreu del món i exilis totalment incomprensibles per aquell nen de cinc anys que aleshores jo era. I em costaria encara bastants anys de començar a entendre, potser a mesura que podria anar reunint i reconstruint trossos perduts de la meua memòria. L'exili que jo començava amb el pas de la ratlla, marcat sobretot pel soroll i els crits dels gendarmes, Allez, allez, vite, vite, encara no podia representar res per a mi, en aquells estranys i terribles moments. Però, retrospectivament, el pas de la ratlla, el canvi de país, i el pes de l'exili el tindria i portaria, malgrat tot, per sempre més, a l'esquena sense adonar-me'n. Un pes estrany que encara avui no sé pas com qualificar. Del qual, però, mai no ??? la memòria.

Era i seria un fill d'exiliat o fill de refugiat republicà, com dèiem entre nosaltres els joves a Tolosa de Llenguadoc els anys 50 i 60. I, quan hi penso, crec que l'any 1939 amb els meus cinc anysets ja era un exiliat

potencial, jo mateix recordo sovint haver-ho reivindicat més tard. No sabia però, que el fet de passar aquella ratlla fatídica implicaria per a mi una càrrega política implacable, que em marcava, i que més endavant hauria d'assumir, d'una manera o d'una altra.

El camp de concentració d'Argelers i el refugi d'Épinal (1940)

Quan tornaria doncs a reparèixer la meva memòria infantil? Ho faria a poc a poc i d'una manera estranya, quan tot semblaria normalitzar-se, potser un any més tard, quan els fets i les coses tornarien a ser més comprensibles o menys traumàtiques per a un infant de sis anys. No recordava quant de temps havia passat. Ho he entès molt més tard (més tard, això serà la cançó de l'enfadós), però no pas aleshores. Potser havia passat un any, del 1939 al 1940. Mentrestant, el pare havia pogut sortir del camp de refugiats d'Argelers. De fet, el pare em va explicar 'més tard' que l'havia vingut a buscar a la primavera del 1940 un amic francès propietari vinyater de l'Aude, que coneixia de feia anys, i que va poder retrobar perquè s'havien escrit. A l'Aude, i prop de Narbona, era el lloc on havia treballat uns quinze anys abans, de pas cap a Hilversum (Holanda) per a assistir, com a delegat de Catalunya, amb d'altres companys a un congrés internacional de les Joventuts Llibertàries.

Segons he sabut, sempre més tard, al camp d'Argelers el pare va passar molt fred aquell hivern. En efecte, aquells mesos de febrer i març de 1939 van ser mesos d'un hivern molt i molt rigorós i llarg. Un dia, el pare va explicar-me que, en no haver-hi prou barracons, molts homes havien de dormir en uns clots que feien ells mateixos dins de la sorra de la platja amb l'abric pel damunt, per escapar d'una tramuntana mortal.

De l'estrany refugi d'Épinal, tinc molt pocs records, si no és que érem dins un local immens, com una nau de catedral, amb molta gent apilotada a dins, i amb molts crits i soroll, fent esforços, és l'únic que recordo. Nosaltres, la meva mare, el meu germà petit Hèlios de dos anys més jove, i jo, vàrem tornar finalment d'Épinal dans les Vosges, com diuen els francesos, i ens vàrem retrobar, tampoc no sé pas com, ni exactament quan, amb el pare a l'estació de trens Matabiau ('mata el bou' en occità) de Tolosa de Llenguadoc.

La guerra mundial i la infància a Tolosa de Llenguadoc (1940-1945)

Suposo que ens retrobem cap al mes d'abril o de maig del 1940 a l'estació de trens Matabiau de Tolosa de Llenguadoc. Dic suposo, perquè ara, tractant d'entendre el que ha passat, sabem que França i Anglaterra van entrar en guerra contra Alemanya el setembre del 1939. I a França, a partir d'aquella data, fins al 1942 (en què quedava poca gent als camps del sud de França) s'havien començat a obrir els camps de concentració per a tots aquells refugiats que podien justificar una feina, una residència o una demanda exterior, que va ser precisament el cas del pare. De febrer del 1939 al mes de març o d'abril del 1940 havia passat poc més

d'un any. El fet és que amb la mare i el pare ens retrobàrem tots ple-gats a Tolosa, i que vàrem anar a viure a la propietat d'un tal Monsieur Laborie, era una casa i una propietat situada a la rue Fieux, als afores sud de Tolosa, enmig de la campagne. El pare hi havia trobat feina com a jardiner o hortolà, i ens allotjàrem a l'ala esquerra de "la maison de maître", una casa gran i burgesa d'estil segle XIX.

A partir d'aquell moment, com veieu, la meva memòria s'anava reconstruint, potser perquè tornàvem a poc a poc a la normalitat. Normalitat relativa però decisiva per a nosaltres dos, els infants. Ja era hora, perquè aquell forat en la memòria era inquietant. Ja tenia aleshores uns sis anys. Quina sort tornar a recordar, recuperar el fil perdut del temps. Tornem a estar tota la família junts, tota tota, no, només nosaltres quatre. Perquè d'ençà de l'inici del cop militar i de la guerra el juliol del 1936, feia cinc o sis anys, havíem perdut el contacte amb la resta de la família Puig de Rocafort: els avis, els oncles, les tietes, els cosins i cosines. Nosaltres, els fills, no en sabíem res, potser els pares alguna cosa, d'on havien anat a parar uns i altres. Més tard he sabut que l'oncle Emili era a València, i l'oncle Pepet, o Josep, va trobar-se al Marroc a la Legió Estrangera Francesa.

En tot cas, el juny del 1940 era l'inici de la Segona Guerra Mundial, però segur que d'això, jo no en sabia res, encara que tot el que passava era per mi totalment nou. Car d'ençà d'aquella època, tenia una família, una nova casa, un jardí amb animals, era un món nou i formidable.

La casa i la propietat del senyor Laborie (1940)

Enmig del desastre i la desorganització que representava l'inici de la guerra, ara pels francesos, el fet que el pare fos jardiner, o més ben dit hortolà, ens proporcionaria una situació relativament privilegiada a partir de 1940, i els anys següents, fins a l'any 1945, sobretot a causa del racionament generalitzat que s'imposava, i que començava a ser cada vegada més dur per a tothom. La propietat del senyor Laborie era bastant gran, amb un parc amb arbres molt alts a l'entrada principal, i unes quantes hectàrees de terres cultivables (però no cultivades) tot al voltant, al darrera i als laterals. El pare va saber fer-les produir amb astúcies productives que li venien de lluny. Ell, el dirigent de la Unió de rabassaires i altres conreadors del camp de la comarca del Bages, (però, del pare, en parlarem més endavant). Recordo ben bé que no vàrem passar gana, ben al contrari, els nostres excedents de verdures, fruita, llet, ous i carn, ens facilitarien alguns serveis, entre els quals, tinc el record d'un dentista de la rue Alsace-Lorraine al centre de Tolosa, sens dubte perquè va fer-me mal. El pare el pagava amb un conill i ous. Ho recordo perquè el conill bellugava molt i el dentista no sabia per on atrapar-lo... És estrany com tornen a brollar els records... Tornem a la rue Fieux, a l'hort. Com deïa, s'hi produïa de tot; els primers beneficiaris eren els senyors Laborie, que estaven encantats amb el meu pare perquè podien oferir productes de tota mena als seus nombrosos

familiars i amics. Teníem fins i tot una vaca, que el pare va fer comprar al senyor Laborie. Es deia Pomponne. Jo me l'estimava molt aquesta vaca, però recordo que també em feia patir, no pas ella, sinó el fred de l'hivern, perquè l'havia de guardar durant hores i hores, i això era dur, tenia els dits de les mans inflats de penellons.

A l'escola francesa del govern feixista de Vichy (1941-1942)

Dos anys havien passat de 1941 a 1942 a la rue Fieux, que semblava lluny del soroll de la guerra, però aquesta no trigaria a manifestar-se. Ja tenia vuit anys i havíem d'anar, el germà i jo, a l'escola pública de Fontaine-Lestang, situada en un barri veí allunyat uns dos quilòmetres de la rue Fieux. Hi anàvem a peu. Per a mi i el meu germà petit de sis anys, l'escola no va ser gens agradable ni acollidora, perquè descobríem una altra llengua totalment desconeguda, el francès. I a més a més, no sé com, els nens sabien que érem refugiats espanyols, i ens deien que veníem a menjar-nos el seu pa. És el que ens tiraven cada dia en cara: Partez chez vous. Vous venez manger le pain des français. Segur que ho havien sentit dir als seus pares. Tot plegat, no incitava gaire a aprendre la llengua francesa. Jo tenia un retard escolar en tot, perquè no havia anat mai a cap escola. Tot ho havia après del pare.

En aquella escola francesa ho descobria tot, fins i tot el racisme i cançons patriotes imposades pel govern de Vichy a totes les escoles de la zona sud de França, i que ens feien cantar cada matí al pati abans de començar les classes. En recordo una que deia: "Maréchal nous voilà, devant toi, le sauveur de la France...". No agradava gens al pare, quan al vespre la hi cantàvem l'Hèlios i jo. El pare esperava la primera ocasió per treure'ns d'aquella escola francesa i feixista, com ell en deia. L'ocasió va trigar només alguns mesos, perquè l'escola en qüestió fou bombardejada a final de l'any 1942, sens dubte per error... i en aquesta escola feixista ja no hi vàrem tornar mai més. S'ha de dir que allà on vivíem era un lloc poc indicat en vista del que s'estava preparant. El nostre barri del sud de Tolosa es trobava situat entre Blagnac i Francazal: dos aeroports molt importants, un civil, Blagnac, i l'altre militar, Francazal.

Tolosa de Llenguadoc, ja se sap, era la capital de l'aviació francesa d'ençà de l'Aéropostale de Latécoère, Guynemer, Saint-Exupéry, Jean Mermoz, d'Henri Guillaumet, i d'un tal Eliseo Negrin que sempre m'ha intrigat (L'Aéropostale era la primera companyia de transport aeri del correu postal vers l'Amèrica Llatina. Els avions sortien de Tolosa de Llenguadoc, fins a Barcelona, Palma i el Marroc, passant per Perpinyà-Llavaneres que era la primera escala). Els alemanys van ocupar i controlar els dos aeroports tolosencs i els van militaritzar molt de pressa l'any 1942.

Els bombardejos dels avions anglesos de la RAF

A final de 1942 els alemanys ocupen la zona sud de França que depenia del govern de Vichy des de 1940. Comencem a veure els primers soldats

alemanys pels carrers i al tramvia. Ocupen, és clar, les importants bases aèries dels voltants de Tolosa i per aquesta raó, sens dubte, comencen els bombardejos anglesos de la RAF (Royal Air Force) de nit. Imagineu la meva estupefacció, la curiositat i també l'alegria d'un nen de vuit o nou anys, sobretot a les nits quan el pare ens posava tots a recer dins d'una casota (no volia enterrar-se) enmig dels camps des d'on es veia molt bé tot l'espectacle: soroll d'avions, bombes i reflectors alemanys encreuats en la nit cercant desesperadament els caça-bombarders Spitfire anglesos que bombardejaven en picat. I això no pas una sola nit, sinó que es repetia nit sí nit no. L'espectacle semblava uns focs artificials gegants, a més amb sorolls i tot, dels avions anglesos i de les bateries de canons antiaeris de la DCA alemanya. L'endemà de cada bombardeig recordo que buscava en els camps i els horts dels voltants de casa els fragments de metall brillant de les bombes angleses, i vaig arribar a tenir-ne una bona col·lecció.

Ràdio Londres, "Les français parlent aux français..." (1943-1944)

A final del 1942, el senyor Laborie invitava el meu pare a escoltar Ràdio Londres a casa situada just al costat, a la part central de la casa gran. Tot i ser un bon burgès francès de dretes i el meu pare un bon republicà exiliat d'esquerres, suposo que havien parlat junts de la guerra i de la ràdio i havien trobat alguns punts d'acord. Així doncs, tocant les nou o les deu de la nit, tota la família seguia el pare i anàvem a can Laborie a escoltar Ràdio Londres. Semblava com una cerimònia amb gran silenci, finestres tancades i llum d'espelmes. La família del senyor Laborie es componia de la seva esposa Madeleine, i els seus dos fills, Philippe de dotze anys, i Suzette de nou anys, que era la meva amiga, a vegades guardava la vaca Pomponne amb mi.

Guardo un record inoblidable d'aquelles vetllades escoltant la ràdio. Recordo la veu del locutor que començava sempre per tres cops, com al teatre, i amb la mateixa frase: "Ici Radio Londres, les français parlent aux français" Eren emissions d'un poc menys d'una hora en les quals es comentava, entre altres notícies, el primer desembarcament dels aliats a Àfrica del Nord, el novembre del 1942, i sobretot l'ofensiva soviètica de finals del 1942, la batalla d'Stalingrad, en la qual 300.000 soldats del Vèlè exèrcit alemany van ser fets presoners pel mariscal de l'exèrcit roig, Jukov, el febrer del 1943. A inicis del 1943, Ràdio Londres informava d'una ofensiva soviètica en fronts múltiples que ocupaven una façana de gairebé 3.200 km des de Leningrad al nord (Sant Petersburg) fins a Stalingrad al sud. Els alemanys parlaven de replegament elàstic...però, ja no enganyaven ningú. Ràdio Londres també emetia missatges codificats.

És clar que tot això ho he sabut molt més tard, però en aquell moment crec que començava a entendre el que passava, que es tractava d'una guerra total. Això de la guerra total em venia del pare, al qual jo preguntava sobre la guerra entre japonesos i americans. Havíem escoltat a la ràdio que d'ençà de la conquesta de la Xina pel Japó el 1937, els

japonesos controlaven la part més extensa del Pacífic. Però, a partir de juny de 1943 i durant els dos anys següents els marines americans, dirigits per l'enigmàtic i reaccionari general MacArthur, van conquerir totes les illes del Pacífic, fent però un nombre de víctimes civils considerable. La resposta del meu pare tractava de fer-me entendre que el que passava a Europa passava també a altres parts del món. Era per a mi una manera com una altra d'aprendre la geografia mundial! Potser d'aquí tinc el costum inconscient de posar sovint a la paret un gran mapamundi en els llocs on treballo o escric.

Què podia ser o representar una guerra total per a un nen de set o vuit anys? Potser una confusió total. O potser que durant la meua curta experiència de la vida i una memòria trencada, ja havia conegut i suportat prou desgràcies i traumatismes. Entre els camins penosos de la retirada, les separacions familiars, les peregrinacions amb vagons per al bestiar amunt i avall de França, el refugi d'Épinal, els bombardejos dels avions anglesos, els insults dels nens de l'escola feixista de Pétain, i les emissions clandestines de Ràdio Londres, tot coincidia per a donar-me la impressió d'una guerra real i total i no pas d'un joc d'infants. Hi havia guerra per tot arreu al món. Quina cosa més terrible! De fet, ara ho reconec, no sé pas què podia entendre de tot allò. Però en tot cas, ja feia una pila d'anys que m'hi trobava totalment immers. Era una situació certament massa complicada per a mi. Però uns esdeveniments precisos que s'acostaven, i viscuts de molt a prop, m'ajudarien ben aviat a entendre aquella guerra total cada vegada millor.

La milícia policíaca de Vichy i el general Luis Fernández (1943)

En efecte, una nova prova esperava el pare durant els primers mesos del 1943. No sabia pas perquè però una nit el pare va prendre unes mantes, i després vaig saber que no va dormir a casa. La mare em donà una excusa que no recordo, però el fet es va reproduir, nit rere nit, durant uns mesos d'hivern del 1943. Jo volia saber perquè cada nit el pare se n'anava i la mare finalment m'ho va explicar a mi, però no pas al meu germà Hèlios; era massa jove, i a més, sovint ja dormia quan se n'anava el pare. No sé pas quan ni com nosaltres havíem descobert que la milícia de Vichy, una mena de policia del govern de Pétain, paral·lela a la Gestapo alemanya, buscava, controlava i sovint detenia els antics republicans espanyols de la zona sud de Tolosa. Suposo que entre ells existien lligams d'informació i de solidaritat.

Durant aquell període, per la casa de la rue Fieux hi van passar molts amics del meu pare. No sabia que en tingués tants... El fet és que, efectivament, de bon matí un dia la milícia es va presentar a casa, amb uns grans gossos negres, demanant pel pare. Havíem convingut que era de viatge a Montauban per a una compra de bestiar amb el senyor Laborie, on efectivament havia anat. I jo també ho havia de confirmar si m'ho demanaven. Per sort, no m'ho van demanar. Pocs dies després vaig saber

que el pare s'havia construït un amagatall enmig d'un bosquet darrere la casa gran que era envoltat d'un còrrec d'aigua per despistar el gossos dels milicians. Per què la milícia buscava el meu pare? Ho vaig saber uns mesos després quan a casa nostra vàrem rebre la visita d'un senyor, del qual només més tard vaig saber el nom, es deia Luis Fernández.

El senyor Luis Fernández era realment una persona molt amable, era alt i d'una gran prestància. De seguida vàrem simpatitzar perquè veia que m'agradava dibuixar. Sempre he recordat el dibuix molt senzill i al llapis que ell va fer per a mi. Era una guitarra damunt un fusell trencat. Crec que no va haver d'explicar-me'n gaire el contingut. Sempre m'ha semblat bastant clar. I sempre he recordat aquell dibuix, perquè sovint jo mateix l'he reproduït en certes ocasions. Qui era doncs aquest senyor Luis Fernández, amic del meu pare? El pare va dir-me que era un general de l'exèrcit republicà durant la Guerra Civil Espanyola. I de què parlaven? Això, tampoc mai no ho he sabut, ara m'ho podria imaginar... Però casualment, seixanta-cinc anys després, gràcies a un article per a la revista literària Vallespir que m'ha proposat l'amic Andreu Balent, historiador nord-català, he sabut qui era i què hi feia el general Luis Fernández a Tolosa de Llenguadoc. Era el responsable de les forces militars republicanes i clandestines de tota la zona sud del Llenguadoc i Rosselló. El tornarem a retrobar més endavant en l'alliberament de Tolosa de 1944, i fins i tot, durant l'atac militar de la Vall d'Aran. Va dormir algunes nits a casa, i el van portar i venir a cercar amb un cotxe de marca Rosemberg dels anys 30. Ho recordo perquè m'hi vaig fixar molt bé.

Una educació original segons els preceptes de Jean-Jacques Rousseau

Ja som a l'estiu del 1943 i vull comentar un altre aspecte de l'educació que em reservava el meu pare. Ja he dit que era republicà, rabassaire de tendència anarquista, però no he precisat el seu costat vegetarià i naturista. Recordo que m'havia explicat que els seus amics intel·lectuals anarquistes barcelonins eren sovint vegetarians i naturistes. M'ho explicava enmig de cançons catalanes i revolucionàries que em cantava tot treballant junts la terra de l'hort, cançons amb paraules seves com "A les barricades, cauen garrotades pel triomf de la Confederació...", o també de nit, abans d'adormir-me, "Un pobre pagès tenia una filla, tenia quinze anys, encara no fila...". M'explicava també que durant la República, a la rambla de Barcelona era freqüent trobar-se paradetes de fruita i verdura. Ara, imagino aquells intel·lectuals consumint pastanagues i raves entre dues lectures d'Élisee Reclus i d'Errico Malatesta... La Solidaridad a la butxaca. Quina indigestió! He après que, a més, durant els anys 30 el naturisme es començava a practicar a la Costa Brava i arreu.

Tornem a la pedagogia del pare. El seu credo era L'Émile ou De l'éducation escrit el 1762 pel filòsof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Fins aquí res a dir, si no és que ho aplicava gairebé al peu de la lletra, però sobre mi. Com és això? Molt fàcil, amb múltiples activitats pràctiques de contacte amb la natura i preceptes educatius del segle XVIII. Primer,

durant l'estiu i al parc i l'hort, nudisme total. Ja podeu imaginar la meua vergonya, i és clar que m'amagava fos com fos de la Suzette, sota els arbres, no volia que em veiés. Poseu-vos en el meu lloc. No estava prou preparat per a entendre i acceptar les idees del gran Jean-Jacques Rousseau. Després, no hi ha dubte que el vegetarianisme no m'espantava tant, i els aprenentatges de botànica i zoologia tampoc. Eren sempre precedits de la pràctica al jardí i a la granja amb els animals i després rebíem les explicacions i comentaris del pare. El meu germà i jo teníem un jardinet cadascun i l'haviem de fer fructificar. Fèiem una mena de concurs, mesurant cada dia amb un bastonet el creixement de les nostres plantes i verdures i així sabíem quant havien crescut i qui havia guanyat.

Crec que l'aplicació dràstica de les teories educatives i naturals de Rousseau pel meu pare no eren sempre les més adequades per a dos infants de nou i set anys. Però ell tirava pel dret. Que fes fred o calor m'havia d'aguantar perquè l'objectiu no era la comoditat i el confort sinó que es tractava de fortificar el cos. El meu cos. Reconec que a l'època no ho feia de bona gana perquè no sempre m'agradava. Però amb el temps i els anys, he comprès que m'ha estat bastant positiu per a la salut. Continuaré comentant més endavant les pautes d'educació sexual, religiosa, artística i esportiva que el meu pare ens dedicava. Era el mateix pel menjar i el vestir. Era la mare que ens vestia amb calces i vestits que no sempre m'agradaven. Això sí, menjàvem bé: molta fruita i moltes verdures i poca carn. Tot acompanyat amb preceptes hipocràtics del pare de l'estil: "Que la teua millor medecina sigui el teu menjar i que el teu millor menjar sigui la teua medecina". I d'alguna manera és un costum que, en gran part, m'ha quedat, encara que haig de confessar honestament que també m'agrada bastant menjar carn, com a molta gent. Tothom té les contradiccions que vol, petites o grans.

Ja més gran, d'estudiant, comprendreu per què m'he interessat de molt a prop per les obres i també per la vida paradoxal de Jean-Jacques Rousseau, el filòsof autodidacte, naturalista, preromàntic, prellibertari, autor entre altres obres de *Du contrat social* de 1750, publicat el 1762, que ha inspirat directament la Revolució Francesa, amb els filòsofs humanistes des lumières de final del segle XVIII, com Voltaire, Montesquieu, Diderot, D'Alembert, etc. No en va els revolucionaris de 1789 cantaven "Je suis tombé par terre, c'est la faute à Voltaire. Le nez dans le ruisseau, c'est la faute à Rousseau." En tot cas, jo tinc tendència a creure que, a través de l'educació del pare inspirada en les idees de Jean-Jacques Rousseau, sóc personalment una mica el producte de l'Émile. Seria doncs qüestió de ser-ne digne.

A propòsit de la meua eventual i precoç educació sexual, precisem que encara no tenia deu anys, però que no vaig haver d'esperar les explicacions teòriques del meu pare (que s'iniciarien només als catorze anys) per començar a experimentar amb la meua amiga Suzette que tenia uns nou anys, tot guardant amb ella la meua vaca estimada, Pomponne, i començar a descobrir, com uns tresors amagats, les nostres diferències

anatòmiques, tots dos asseguts a l'herba. I vinga mirar i tocar... Guardo doncs un molt entranyable record dels nostres primers treballs pràctics balbucejants i bastant innocents, però crec que també bastant prometedors.

Els bombardejos americans sobre Tolosa de la primavera de 1944

Tornem a la guerra total perquè una nova fase semblava començar. Al front rus de l'est la retirada alemanya continuava, per ells més elàstica que mai, l'ofensiva americana al Pacífic s'intensificava. Dos anys abans ja hi havia hagut el desembarcament aliat d'Àfrica del Nord el novembre del 1942, i ara es preparaven nous desembarcaments aliats a Itàlia, el gener del 1944, a Normandia, el 6 de juny, i a Provença, el 15 d'agost. A l'inici de la primavera del 1944 és també quan van començar els bombardejos americans sobre la base militar alemanya de Francazal al sud de Tolosa, a pocs kilòmetres del lloc on vivíem. Es tractava d'uns bombardejos totalment diferents dels atacs aeris dels avions anglesos dels dos anys anteriors. Aquest cop, eren Superfortress B-24 (el nom dels quals he descobert més tard) que veia brillar, per primera vegada, molt alt en un cel clar i blau, un dia de primavera del 1944. Els B-24 arribaven en onades de quinze o vint bombarders amb un bronziment sord i continu, molt atenuat. Es veien caure cadenes de bombes, com granets, de cada bombarder. Nosaltres érem potser a uns cinc o sis quilòmetres de Francazal, i els avions a una altitud de nou o deu mil metres, feia una distància en diagonal d'uns tretze a quinze quilòmetres. Recordo que els nuvolets dels tirs de la DCA alemanya eren bastant per sota, i que no els podien atènyer. Jo, amb tots els membres de les nostres dues famílies, Laborie i Puig, assistia des del parc a un espectacle grandeur nature i en directe del primer bombardeig americà, amb el nas enlaire, bocabadat i estupefacte. Hi hauria d'altres bombardejos semblants. Era un espectacle grandiosos perquè poc després començava a aparèixer i a créixer des del terra un immens núvol negre; era el resultat de les bombes que queien sense parar sobre la base militar de Francazal. Segur que l'havien ben tocada. Els dipòsits de carburant de benzina cremaven i feien un fum negre que anava creixent, i molts avions militars alemanys estaven destruïts i clavats a terra. Hi havia forats de deu metres de diàmetre, profunds de cinc metres i tocant gairebé els uns als altres. Això ho vaig veure poques setmanes més tard. Era com visitar un nou terreny, d'un nou planeta.

L'alliberament de Tolosa de Llenguadoc l'agost de 1944

La data exacta de l'alliberament de París és el 24 i 25 de maig de 1944, i el de Tolosa de Llenguadoc és el 20 d'agost de 1944 (Perpinyà i la Catalunya del Nord, el 19 d'agost). El general Luis Fernández, que ja coneixíem, participà a l'assalt de la presó Sant Esteve de Tolosa el mateix 20 d'agost i dirigia els Guerrillers Espanyols (GE) que participaren militarment i de forma molt destacada a l'alliberament de la Ville Rose, Tolosa de Llenguadoc. D'aquí que el quarter general dels GE fos situat al gran hotel que hi havia davant per davant de l'edifici del Capitole, l'ajuntament de